

1. Historický vývoj sčítání domů a bytů a metodické odlišnosti

Sčítání domů a bytů je integrovanou součástí populačních censů na českém území od roku 1950, kdy se uskutečnilo poprvé celoplošně ve všech obcích. Tradice sčítání bytů však sahá až do roku 1921; tehdy byl ovšem jejich soupis proveden pouze na vybraném území 28 měst a aglomerací s více než 20 tisíci obyvateli. Domy tehdy předmětem sčítání přímo nebyly, nicméně díky zpracování sumarizovaných dat za byty bylo možné odvozeně získat i základní údaje o počtu domů, jejich obydlenosti a počtu bytů v domě. Ke změně došlo až při zmíněném sčítání 1950, kdy se domy a byty sčítaly poprvé na celém území republiky, i když ještě bez vzájemné kombinace s daty za obyvatelstvo. Významným milníkem se v tomto ohledu stalo následující **sčítání v roce 1961**, které představovalo **první integrovaný census** se vzájemným propojením údajů o obyvatelích, domácnostech, bytech a domech. Tato inovativní koncepce s menšími metodickými změnami přetrvávala prakticky až do současnosti, což umožňuje relativně dobrou srovnatelnost dat v čase.

Zásadním metodickým rozdílem sčítání 2011 v porovnání s předchozími censy byl **způsob určení obydlenosti domu a bytu**. Zatímco při sčítání v letech 1961–2001 se odvozovala obydlenost podle trvale bydlících osob, v roce 2011 v souvislosti se zavedením nového konceptu obvykle bydlícího obyvatelstva byla **obydlenost domu a bytu odvozena podle osob obvykle bydlících** (bez ohledu na jejich trvalé, tzn. evidenční bydliště). Takové údaje jsou v souladu s údaji za osoby a domácnosti, které v obydlených bytech a domech žijí. Jako doplňující samostatná informace byla za domy odvozena i obydlenost tzv. trvalá, a to porovnáním adres domů a adres osob s trvalým, resp. dlouhodobým pobytem.

Vedle metodické změny obydlenosti byly při SLDB 2011 nově vymezeny i některé položky u **struktury domovního fondu podle vlastníka** přímo na sčítacích formulářích. Jednalo se zejména o tzv. kombinaci vlastníků a částečně i o bytová družstva.

Zatímco v roce 2001 zahrnovala položka „**kombinace vlastníků**“ spoluvlastnictví vlastníků bytů v případech všech bytů v domě převedených do soukromého vlastnictví i pouze jejich části, sčítání 2011 definovalo kombinaci vlastníků výlučně jako kombinaci různých vlastnických forem, např. domy s částí bytů ve vlastnictví fyzických osob a s částí bytů ve vlastnictví družstva, coby původního vlastníka domu. Pro případ spoluvlastnictví vlastníků bytů u všech bytů v domě byla vytvořena samostatná kategorie „spoluvlastnictví vlastníků bytů (jednotek)“.

Širší vymezení než v minulosti měla při sčítání 2011 i kategorie „**bytové družstvo**“, která zahrnovala všechny typy bytových družstev – bývalá stavební bytová družstva (SBD), lidová bytová družstva (LBD), nově vzniklá bytová družstva vyčleněná z původních družstev, nově založená bytová družstva apod., přičemž bytové družstvo muselo být jediným vlastníkem domu (dle zápisu v katastru nemovitostí). V roce 2001 stavební bytová družstva zahrnovala výlučně družstva ustanovená zákonem č. 27/1959 Sb. nebo družstva od původního SBD oddělená. Oproti tomuto sčítání se v roce 2011 naopak již nezjišťovala vlastnická forma družstev založených za účelem privatizace domu. Tyto právnické subjekty měly časově omezenou platnost a po ukončení privatizace se transformovaly nebo zanikly (vlastníky domu se stali vlastníci jednotek).

U otázky na **materiál nosných zdí domu** je položka „**kámen, cihly, tvárnice vč. kombinací**“ agregací položek „kámen“, „kámen a cihly“ a „cihly, tvárnice, cihlové bloky“, které byly při sčítání v roce 2001 zjišťovány samostatně.

V tématu **ústřední topení a druh paliva** nebyly oproti roku 2001 zjišťovány samostatné údaje o domech s dálkovým topením a blokovou kotelnou, ani používaný druh paliva u kotelny mimo dům; všechny tyto kategorie byly shrnuty v jediné položce „**kotelna mimo dům**“.

U bytového fondu bylo kromě rozdílného odvozování obydlenosti nejmarkantnější metodickou změnou ovlivňující srovnatelnost výsledků SLDB 2011 s předchozími censy **odlišné vymezení obytné místnosti**. Na základě mezinárodních doporučení byla při sčítání 2011 za obytnou místnost nově považována

i kuchyně, pokud měla plochu 8 m² a větší a za těchto podmínek byla i její celková plocha zahrnuta do obytné plochy bytu. V minulých sčítáních byla kuchyně považována za obytnou místnost pouze v případě, kdy byla jedinou místností v bytě. Do obytné plochy bytu se dříve kromě plochy všech obytných místností měřících 8 a více m² započítávala z kuchyně pouze plocha přesahující 12 m². **Metodická změna** provedená v roce 2011 se projevila jak **v ukazateli počtu obytných místností** v obydleném bytě, tak **ve velikosti obytné plochy**.

K významné terminologické změně s částečným omezením detailní časové srovnatelnosti dat došlo i u hodnocení **typologie kvality bytů**, která se odvozovala na základě vybavenosti bytů ústředním vytápěním a základním příslušenstvím. Jestliže až do sčítání 2001 se dle těchto hodnotících parametrů rozlišovaly čtyři **kategorie bytu** (I. - IV.), ve výsledcích sčítání 2011 byly nahrazeny pouze dvěma základními **typy bytů** (byty standardními a byty se sníženou kvalitou). Provedená úprava reagovala jak na novelizaci právních norem, tak na požadavky uživatelů dat ze strany státní správy. Díky zachování jednotné metodiky výpočtu a zpracování i publikování výsledků za byty standardní v detailnějším členění podle způsobu vytápění a příslušenství je však z větší části zajištěna vzájemná kompatibilita obou ukazatelů v čase. Zcela to platí pro srovnatelnost bývalých I. a II. kategorií bytů s dílčími kategoriemi bytů standardních, zatímco byty se sníženou kvalitou jsou srovnatelné pouze s agregací bývalých kategorií III. a IV. Vzhledem k malé váze skupiny bytů horší kvality ale menší detail výstupů neznamená podstatnou ztrátu informací.

Odlišnosti oproti předchozímu sčítání, související s širším pojetím bytového družstva coby vlastníka domu, byly ve vymezení **právního důvodu užívání bytu** zaznamenány u položky „byť družstevní“, která nově zahrnovala všechny případy družstevních bytů. Při sčítání v roce 2001 byly samostatně zjišťovány právní důvody užívání „byť člena stavebního bytového družstva“ a „byť člena družstva nájemců založeného v průběhu privatizace“. Byty lidových bytových družstev (LBD) byly v roce 2001 (i v předchozích sčítáních) sčítány jako byty nájemní, zatímco v roce 2011 byly rovněž klasifikovány jako byty družstevní.

Ve srovnání se sčítáním 2001 se již **nezjišťovaly údaje o vybavenosti bytové domácnosti osobním automobilem, telefonem a rekreačním objektem**, které byly veřejností vnímány velmi citlivě. V bytovém listu zůstala pouze otázka na vybavení bytové domácnosti osobním počítačem a připojením k internetu, která byla obsahem sčítání i v roce 2001.

Prosté porovnání výsledků SLDB 2011 s předchozím sčítáním však vedle částečně odlišné metodiky i okruhu zjišťovaných údajů ztěžuje ještě jeden fakt – **zvýšený podíl nezjištěných hodnot u některých otázkách** (tzv. míra non-response). Z výsledků sčítání 2001 vyplývá, že podíl nezjištěných odpovědí se pohyboval u údajů o domech a bytech kolem 1 %. Vyšší podíl nezjištěných odpovědí byl pouze u otázek, týkajících se vybavenosti domácností (zejména automobil – 5 % a rekreační objekt – 8,5 %), které byly veřejností vnímány více negativně.

Při posledním sčítání se **míra non-response u většiny otázek za domy a byty zvýšila**, u některých položek zejména na bytových listech i velmi výrazně. Vůbec nejhorší míru non-response vykazovala otázka na vybavení bytové domácnosti osobním počítačem s připojením k internetu, která nebyla zodpovězena v 12,8 % případů. Hojný výskyt neuvedených odpovědí zaznamenaly i otázky k technické vybavenosti bytů – u vybavení plynem (9,4 %), vodovodem (8,1 %), teplou vodou (7,8 %), koupelnou, resp. sprchovým koutem (7,1 %), záchodem (7,0 %). Vysoké procento nezjištěných odpovědí se týkalo i velikosti bytu vyjádřené počtem obytných místností a výměrou obytné plochy. Obytnou plochu se nepodařilo zjistit u 11,4 % obydlených bytů, počet obytných místností s podlahovou plochou 8 m² a více u 8,7 % bytů. Energie používaná k vytápění nebyla specifikována u každého desátého obydleného bytu, poloha bytu v domě u 7,6 % obydlených bytů. U zbylých položek na bytovém listu přesahovaly podíly zjištěných hodnot již 95% hranici.

Podstatně lepší míru vyplněnosti zaznamenaly otázky na domovním listu, což bylo nepochybně dáno předvyplněním většiny domovních listů dostupnými údaji z administrativních zdrojů. S výjimkou počtu nadzemních podlaží, kde míra non-response činila 4,8 %, se podíl zjištěných odpovědí u většiny dalších

otázek pohyboval mezi 97 až 98 %. V zájmu dosažení co nejlepší srovnatelnosti výsledků mezi jednotlivými sčítáními a kvůli nárůstu podílu nezjištěných odpovědí byly **relativní hodnoty ve všech komentářích, tabulkách a grafech v této analýze vypočítány pouze ze zjištěných hodnot**, není-li výslovně uvedeno jinak.

Vedle metodických změn některých vstupních údajů na sčítacích formulářích či nově konstruovaných odvozených proměnných se sčítání domů a bytů v roce 2011 od předchozích censů odlišovalo ještě jedním inovativním prvkem. Tím bylo **využití administrativních zdrojů dat** pro generování a předvyplnění sčítacích formulářů. V případě domovních a bytových listů k tomuto účelu sloužil **Registr sčítacích obvodů a budov (RSO)**, který je podle zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě spravován Českým statistickým úřadem. Domovní listy byly předvyplněny pokaždé, když byly údaje pro daný dům k dispozici. Bytové listy však mohly být předvyplněny pouze pro byty v domech s jedním bytem, protože v domech s více byty by z důvodu neexistující evidence bytů bylo při distribuci formulářů prakticky nemožné přiřadit bytové listy k odpovídajícím bytům. Respondenti, případně sami sčítací komisaři měli povinnost předvyplněné údaje opravit, pokud byly v rozporu se skutečným aktuálním stavem. Údaje z RSO, které nebyly na domovních či bytových listech opraveny, vstoupily přímo do zpracování výsledků, což představovalo významný milník ve využití administrativních zdrojů dat jakožto referenčního datového zdroje pro vlastní census.

Ačkoliv pro základní charakteristiky za domy a byty by bylo možné provést poměrně transparentní celoplošné srovnání v časové řadě prakticky až do roku 1961, **cílem publikace je postihnout hlavní vývojové trendy a kvantitativní a kvalitativní změny, které se odehrály po politickém převratu v roce 1989** na pozadí zásadních politických, ekonomických a společenských změn. Jako výchozí milník pro srovnávání slouží SLDB 1991, které víceméně zobrazuje stav společnosti po čtyřicetiletém období socialismu na počátku transformačních procesů. Dalším milníkem je sčítání provedené na přelomu tisíciletí v roce 2001 a analyzované dvacetileté období zakončuje poslední sčítání realizované v roce 2011. **Srovnání výsledků za domy a byty ze třech posledních sčítání** umožňuje odhalit, kvantifikovat a zhodnotit stěžejní změny v početnosti, struktuře i kvalitě domovního a bytového fondu, k nimž po roce 1989 došlo.